

ระบบการผลิตโคนมของเกษตรกรรายย่อยภายใต้การสนับสนุน ที่ต่างกันในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

Dairy Production System of Small Holders Under Different Promotions in Upper Northeast Thailand

วรมัน ไม้เจริญ (Warramon Maijaroen)* ดร.นิสิต คำหล้า (Dr.Nisit Kamla)**
ดร.สุจินต์ สิมารักษ์ (Dr.Suchint Simaraks)*** ดร.ภาสกร นันทพานิช (Dr.Phassakon Nuntapanich)****

บทคัดย่อ

วิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบระบบการผลิตโคนมของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมรายย่อย ภายใต้การสนับสนุนจากหน่วยงานที่ต่างกัน คือกลุ่มสมาชิกองค์การส่งเสริมกิจการโคนมศรีธาตุ (อ.ส.ค.ศรีธาตุ) จังหวัดอุดรธานีและกลุ่มสมาชิกสหกรณ์โคนมวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยมี 2 ส่วนคือ ข้อมูลเชิงปริมาณ นำมาวิเคราะห์หาค่าร้อยละและค่าเฉลี่ย และข้อมูลเชิงคุณภาพ จากการสัมภาษณ์กลุ่ม ถูกนำมาตรวจสอบ วิเคราะห์เนื้อหาและสรุปผล เกษตรกรสองกลุ่มมีความแตกต่างกันในสภาพพื้นที่ การใช้พื้นที่ในการทำการเกษตร การกระจายตัวของฟาร์มและการเลี้ยงโคนม มีผลให้โครงสร้างการบริหารขององค์กรของกลุ่ม และกิจกรรมของเกษตรกรในสหกรณ์มีความแตกต่างกัน ในส่วนของการจัดการฟาร์มเกษตรกรส่วนใหญ่ของทั้งสองกลุ่มมีการจัดการที่ไม่มีความแตกต่างกันนัก เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่ยังต้องพึ่งพาการช่วยเหลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอยู่ แต่กลุ่มสมาชิกสหกรณ์โคนมวาริชภูมิ ที่ไม่มีหน่วยงานใดรับผิดชอบโดยตรงกลับมีการขยายสมาชิก การจัดการสหกรณ์และการตลาดที่มีลักษณะพึ่งตนเองมากกว่า

ABSTRACT

The aim of this study was to compare systems of dairy production by small dairy holder groups supported by the different organizations; Sritat Dairy Cooperative group, Udon Thani province and Warichaphum Dairy Cooperative group, Sakon Nakhon province. Quantitative data from questionnaire were compiled into percentiles and means while qualitative data from semi-structure interview and observation were compiled for content analysis. The two groups were different in terms of nature of landscape, spreading of farm locations, land use for agricultural activities and dairy raising. The differences resulted in different of administrative organization structure and cooperative activities.

* นักศึกษา หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเกษตรเชิงระบบ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

** อาจารย์ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

*** รองศาสตราจารย์ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

**** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

Dairy farm management between the two groups was mostly similar. Both groups has been relying on assistance from supporting organization. However, Warichaphum Dairy Cooperative group which had no direct supporting organization could expand more membership, managing the cooperative and market in a more self-reliable fashion.

คำสำคัญ: การเลี้ยงโคนม การส่งเสริม สหกรณ์

Key Words: Dairy raising, Promotion, Cooperatives

บทนำ

ประเทศไทยมีการส่งเสริมอาชีพการเลี้ยงโคนม อย่างจริงจังตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2504 โดยได้รับการช่วยเหลือจากรัฐบาลเดนมาร์กจัดตั้งฟาร์มแห่งแรกขึ้นที่ อำเภอมวกเหล็ก จังหวัดสระบุรี หลังจากนั้นอาชีพการเลี้ยงโคนมได้แพร่หลายไปทั่วประเทศ และมีแนวโน้มการขยายตัวมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากการส่งเสริมและสนับสนุนของรัฐบาล ไม่ว่าจะเป็นโครงการอีสานเขียว โครงการส่งเสริมการเลี้ยงโคนมทดแทนการปลูกพืชที่ประสบปัญหาด้านผลผลิตและราคา (ค.ป.ร.) หรือการสนับสนุนนมโรงเรียน ตลอดจนโครงการส่งเสริมการเลี้ยงโคนมใน ปี พ.ศ. 2540 – 2544 ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เพื่อเพิ่มปริมาณน้ำนมดิบในประเทศให้สูงขึ้นและเป็นอาชีพหลัก [1]

สถิติโคนมในประเทศไทยจากปี พ.ศ. 2540 – 2552 มีจำนวนโคนมเพิ่มขึ้นร้อยละ 59 แต่ ปี พ.ศ. 2548 – 2552 มีจำนวนฟาร์มโคนมลดลงร้อยละ 31 [2] โดยที่การเลี้ยงโคนมในประเทศไทยมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือสหกรณ์ [3, 4] ทั้งนี้ฟาร์มโคนมในประเทศไทยมีแนวโน้มลดลงขณะที่ขนาดฟาร์มเพิ่มขึ้น

ทั้งนี้เกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมประสบปัญหาหลักคือ ต้นทุนการผลิตน้ำนมสูงโดยเฉพาะค่าอาหารที่สูงขึ้นตามราคาของค่าขนส่งอาหาร และปัญหาทั่วไปคือ การจัดการฝูงโคนมที่ไม่เหมาะสมต่อสัดส่วนของโคนมที่ให้ผลผลิต ปัญหาการผสมไม่ติด

ประสิทธิภาพการผลิตที่ต่ำทำให้ฟาร์มขนาดเล็กไม่คุ้มทุน อีกทั้งปัจจัยภายนอกจากการที่รัฐบาลไทยได้ร่วมในข้อตกลงองค์การการค้าโลก [5, 6, 7]

จากสถานการณ์ที่กล่าวมาข้างต้นมีกลุ่มเกษตรกรที่ยังสามารถดำเนินกิจการฟาร์มโคนมต่อไปได้ ในขณะที่กลุ่มเหล่านั้นมีหน่วยงานส่งเสริมและลักษณะของพื้นที่ที่มีความหลากหลาย ส่งผลให้ระบบการผลิตโคนมและกิจกรรมในพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน จึงควรมีการศึกษาระบบการผลิตโคนมของกลุ่มเกษตรกรที่มีความแตกต่างกันในด้านของการส่งเสริมและสภาพพื้นที่ เพื่อทำให้ทราบว่า กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมที่สามารถอยู่รอดได้เหล่านั้นมีระบบการผลิตโคนมเป็นอย่างไร เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงในการสนับสนุนและแก้ปัญหาในการเลี้ยงโคนมต่อไปในอนาคต

วิธีการศึกษา

ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาระบบการผลิตโคนมของกลุ่มเกษตรกรโคนมที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นผู้เลี้ยงโคนมรายย่อยและได้รับการประเมินเบื้องต้นว่าเป็นพื้นที่ที่ไม่เหมาะสมสำหรับการเลี้ยงโคนม [3, 8] และได้เลือกกลุ่มผู้เลี้ยงโคนมในจังหวัดอุดรธานีและกลุ่มในจังหวัดสกลนครเป็นตัวแทนศึกษา เนื่องจาก 1) สองพื้นที่เป็นถือตัวแทนของกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมในอีสานตอนบน 2) เป็นกลุ่มที่มีสภาพแวดล้อมการผลิตในพื้นที่แตกต่างกัน 3) มีหน่วยงานสนับสนุนที่แตกต่างกัน โดยมี

ขั้นตอนและกระบวนการวิจัยดังนี้

1. การเลือกกลุ่มตัวแทนศึกษาในจังหวัดอุดรธานีและจังหวัดสกลนคร จากการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) พบว่า

1.1 ในจังหวัดอุดรธานีผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมที่เป็นสมาชิกขององค์การส่งเสริมกิจการโคนมศรีธาตุ (อ.ส.ค.) อำเภอศรีธาตุ เป็นตัวแทนกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมจังหวัดอุดรธานีเนื่องจาก

1.1.1 มีโคนมจำนวน 2,582 ตัว จากโคนมทั้งหมดจำนวน 4,088 ตัวหรือคิดเป็นร้อยละ 63.16 ของจำนวนโคนมในจังหวัดอุดรธานี (กรมปศุสัตว์, 2552)

1.1.2 สภาพพื้นที่ที่มีการปลูกพืชไร่เป็นหลัก (อ้อยและมันสำปะหลัง) ร่วมกับการปลูกข้าว

1.1.3 ทางกลุ่มอยู่ภายใต้หน่วยงานของ องค์การส่งเสริมกิจการโคนมแห่งประเทศไทย (อ.ส.ค.)

1.1.3.1 ในระดับตำบล จากข้อมูลทุติยภูมิของหน่วยงาน อ.ส.ค.ศรีธาตุ พบว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมที่เป็นสมาชิกของ อ.ส.ค.ศรีธาตุ มีจำนวนสมาชิกทั้งหมด 97 ครัวเรือน มีสมาชิกที่ตั้งฟาร์มอยู่ในพื้นที่ของตำบลห้วยคำ 72 ครัวเรือนหรือคิดเป็นร้อยละ 74.22 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมด ผู้วิจัยจึงได้เลือกกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมที่ตำบลห้วยคำ อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี เป็นตัวแทนของกลุ่มสมาชิก อ.ส.ค.ศรีธาตุ

1.2 ในจังหวัดสกลนครผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มผู้เลี้ยงโคนมที่เป็นสมาชิกของสหกรณ์โคนมวาริชภูมิ จำกัด เป็นตัวแทนกลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมในจังหวัดสกลนครเนื่องจาก

1.2.1 มีโคนมจำนวน 2,168 ตัว จากจำนวนโคนมทั้งหมด 4,177 ตัวหรือคิดเป็นร้อยละ 51.90 ของจำนวนโคนมทั้งหมดในจังหวัดสกลนคร ถือเป็นกลุ่มตัวแทนของจังหวัดสกลนคร

1.2.2 สภาพพื้นที่ที่มีการปลูกข้าว

เป็นหลักร่วมกับการปลูกยางพารา

1.2.3 มีการบริหารจัดการกันเองภายในกลุ่ม

1.2.3.1 ในระดับตำบล จากข้อมูลทุติยภูมิของสหกรณ์โคนมวาริชภูมิ พบว่าสหกรณ์มีจำนวนสมาชิกทั้งหมด 158 ครัวเรือน มีเกษตรกรที่มีพื้นที่ตั้งฟาร์มอยู่ในพื้นที่ของตำบลคือเขียว 95 ครัวเรือน เทศบาลตำบลคำบ่อ 35 ครัวเรือนหรือคิดเป็นร้อยละ 60.12 และ 22.15 ตามลำดับ ส่วนสมาชิกที่เหลือกระจายอยู่ในอำเภออื่น ๆ ผู้วิจัยจึงได้เลือกกลุ่มสมาชิกที่มีพื้นที่ตั้งฟาร์มที่ตำบลคือเขียวและตำบลคำบ่อ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร เป็นกลุ่มตัวแทนของกลุ่มสมาชิกสหกรณ์โคนมวาริชภูมิ

2. ขั้นตอนการเก็บข้อมูล แบ่งเป็นข้อมูลระดับชุมชนและระดับครัวเรือน

2.1 ในระดับชุมชน ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ เรื่องจำนวนประชากรโคนม จำนวนเกษตรกรแผนที่และข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และหาผู้รู้ในพื้นที่ (Key informant) โดยใช้เทคนิคสโนบอลล์ (Snowball Technique) เพื่อหา KI ในเรื่องความเป็นมาของกลุ่มและการจัดการฟาร์ม เริ่มต้นจากการสอบถามเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมเพื่อหาเกษตรกรที่สามารถให้ข้อมูลได้

2.1.1 ใช้วิธีสัมภาษณ์กลุ่ม (Group interview) กับกลุ่มเกษตรกรเพื่อให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของกลุ่ม และการจัดการฟาร์ม โดยใช้การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structure interviews-SSI) ตามแบบ [9] มีกรอบประเด็นคำถามเป็นตัวช่วยในการสัมภาษณ์

2.2 ในระดับครัวเรือน ผู้วิจัยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) สำหรับเก็บข้อมูลสภาพการผลิตโคนมในพื้นที่ ใช้วิธีการสุ่มแบบง่าย (Simple random sampling) กับกลุ่มผู้เลี้ยงโคนมในตำบลห้วยคำ จังหวัดอุดรธานี จำนวน 49 ราย

และกลุ่มผู้เลี้ยงโคนมวาริชภูมิ จำนวน 79 ราย (ตำบลค้อเขียว 60 ราย และตำบลคำบ่อ 19 ราย) หรือคิดเป็นร้อยละ 50 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมดในแต่ละกลุ่ม ผู้วิจัยมีการตรวจสอบตามหลักสามเส้า (Triangulation) ในเรื่องของแหล่งข้อมูล, ผู้ให้สัมภาษณ์ และเติมเต็มข้อมูล ด้วยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและใช้การบันทึกภาคสนาม (Field note) เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้ รวมถึงการโทรศัพท์สอบถามข้อมูลจากเจ้าหน้าที่และเกษตรกร เพื่อเป็นการยืนยันข้อมูล

ข้อมูลดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative data) และถูกนำมาวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) สำหรับข้อมูลเชิงปริมาณที่ได้ วิเคราะห์ทางสถิติโดย ใช้ค่าสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistic) ได้แก่ ค่าร้อยละ (Percentage) และค่าเฉลี่ย (Mean) เพื่อนำมาเปรียบเทียบกัน

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. ความเป็นมาของกลุ่มเกษตรกร

การเลี้ยงโคนมของทั้งสองกลุ่มได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานที่แตกต่างกันคือ สมาชิกองค์การส่งเสริมกิจการโคนมแห่งประเทศไทยได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานของ อ.ส.ค. ประเทศไทยโดยตรง แต่สหกรณ์โคนมวาริชภูมิ ได้รับการส่งเสริมและช่วยเหลือจากหลายส่วนทั้งจาก สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี กรมปศุสัตว์จังหวัดสกลนครและหน่วยงาน อ.ส.ค. แห่งประเทศไทย แต่ไม่มีหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง

ถึงแม้กลุ่มสมาชิก อ.ส.ค. ศรีธาตุ ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานของรัฐวิสาหกิจโดยตรงทำให้มีความพร้อมในการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานมากกว่ามากกว่าเมื่อเทียบกับกลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิ แต่กลุ่ม อ.ส.ค. ศรีธาตุ ยังมีข้อด้อยกว่ากลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิในเรื่องของความเข้มแข็งของสหกรณ์ ที่ทางกลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิต้องมีการเรียนรู้ จัดการบริหารงานกันเองและมีการหาแหล่งตลาดในการจัด

จำหน่ายนมพาสเจอร์ไรส์ ทั้งหมดนี้ทางกลุ่มได้ผ่านการล้มลูกคลุกคลาน จนกระทั่งสามารถอยู่รอดได้ [10] และกลุ่มอ.ส.ค. ศรีธาตุ จำหน่ายนํ้านมดิบให้ อ.ส.ค. แห่งประเทศไทยเท่านั้น ไม่สามารถแปรรูปนํ้านมดิบเพื่อจำหน่ายได้เหมือนกับกลุ่มสหกรณ์วาริชภูมิ ส่งผลให้ขนาดของธุรกิจของกลุ่มอ.ส.ค. ศรีธาตุ มีขนาดเล็กกว่าสหกรณ์วาริชภูมิ

2. สภาพพื้นที่ที่ใช้เลี้ยงโคนมสภาพพื้นที่ของทั้งสองกลุ่มเป็นลักษณะพื้นที่ดอนสลับกับพื้นที่ลุ่ม พื้นที่ของกลุ่ม อ.ส.ค. ศรีธาตุ มีการปลูกอ้อยและมันสำปะหลังในพื้นที่ดอนและปลูกข้าวในพื้นที่ลุ่ม สัดส่วนของพื้นที่ดอนมีมากกว่าพื้นที่ลุ่ม แตกต่างกับพื้นที่ของกลุ่มสหกรณ์วาริชภูมิที่มีสัดส่วนของพื้นที่ลุ่ม (ปลูกข้าว) มากกว่าพื้นที่ดอน (ปลูกยางพารา) ทั้งสองกลุ่มไม่สามารถทำนาปรังได้เนื่องจากมีปริมาณน้ำไม่เพียงพอ

จากเหตุผลข้างต้นส่งผลให้ขนาดฟาร์มแตกต่างกัน คือ กลุ่มอ.ส.ค. ศรีธาตุ ส่วนใหญ่เป็นฟาร์มขนาดกลาง (มีโคนมเฉลี่ย 32.92 ตัวต่อฟาร์ม) เนื่องจากกิจกรรมรองของกลุ่ม อ.ส.ค. ศรีธาตุ มีการปลูกอ้อยและมันสำปะหลัง ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ใช้แรงงานเป็นบางช่วงของปีทำให้มีเวลากับกิจกรรมฟาร์มมากกว่า ต่างกับกลุ่มสหกรณ์วาริชภูมิที่มีการปลูกยางพาราที่ใช้แรงงานในการดูแลตลอดทั้งปีทำให้กลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิส่วนใหญ่เป็นฟาร์มขนาดเล็กไม่สามารถขยายขนาดฟาร์มได้ (มีโคนมเฉลี่ย 19.78 ตัวต่อฟาร์ม) เนื่องจากต้องแบ่งแรงงานเพื่อดูแลสวนยางพาราตลอดคล้อยกับสุจินต์ [8] กล่าวว่า สภาพพื้นที่และโครงการส่งเสริมการปลูกพืชกำหนดกิจกรรมของสมาชิก ทำให้มีผลเสริมหรือขัดแย้งกับกิจกรรมฟาร์ม

3. รูปแบบการผลิตโคนมของเกษตรกร

จากแบบสอบถาม พบว่า พันธุ์โคนมที่เกษตรกรเลี้ยงคือ พันธุ์โฮลสไตน์ ฟรีเซียน (Holstein Friesian) ส่วนใหญ่ระดับสายเลือด HF มากกว่าร้อยละ 80 เกษตรกรทั้งสองกลุ่มเลี้ยงโคนมเป็นอาชีพหลัก คือ ร้อยละ 79.59 และ ร้อยละ 79.74 ตามลำดับ

ทั้งสองพื้นที่เป็นระบบการผลิตโคนมผสมผสานหรือร่วมกับการปลูกพืชสอดคล้องกับ Chantalakhana [11] คือ กลุ่ม อ.ส.ค.ศรีธาตุ เป็นกิจกรรมโคนมผสมผสานหรือร่วมกับการปลูกข้าว, ปลูกมันสำปะหลัง และการปลูกอ้อย และกลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิ เป็นกิจกรรมโคนมผสมผสานหรือร่วมกับการปลูกข้าวและยางพารา จากกิจกรรมรองของกลุ่มเกษตรกรทั้งสองสามารถช่วยลดความเสี่ยงในอาชีพการเลี้ยงโคนมจากการที่เกษตรกรมีแหล่งรายได้ที่หลากหลายทาง

เกษตรกรกลุ่ม อ.ส.ค. ศรีธาตุมีพื้นที่ถือครองต่อครัวเรือนเฉลี่ยสูงกว่ากลุ่มเกษตรกรสหกรณ์โคนมวาริชภูมิ คือ กลุ่ม อ.ส.ค.ศรีธาตุ มีพื้นที่ถือครองเฉลี่ย 30.38 ไร่ต่อครัวเรือน ขณะที่กลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิมีพื้นที่ถือครองเฉลี่ย 18.11 ไร่ต่อครัวเรือน

กลุ่ม อ.ส.ค. ศรีธาตุมีพื้นที่ถือครองเฉลี่ยมากกว่าถือว่าเป็นข้อดีของเกษตรกร ที่มีพื้นที่ในการใช้ประโยชน์มากกว่าเมื่อเทียบกับกลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิ

4. การจัดการในการเลี้ยง

4.1 การจัดการด้านอาหาร แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ อาหารหยาบ และอาหารข้น

1. อาหารหยาบ แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ อาหารหยาบแห้งและอาหารหยาบสด ดังนี้

1.1 อาหารหยาบแห้ง เกษตรกรทั้งสองพื้นที่ใช้ฟางข้าวเป็นอาหารหลักสำหรับโคนมตลอดปีและมีการใช้หญ้าสดเสริมเฉพาะช่วงฤดูฝน ส่วนใหญ่เกษตรกรทั้งสองกลุ่มมีการปลูกข้าวนาปี และนำฟางที่ได้จากการเก็บเกี่ยวข้าวหรือการนวดข้าวนำมาใช้เป็นอาหารโค จากแบบสอบถาม พบว่า เกษตรกรมีอาหารหยาบแห้งไม่เพียงพอสำหรับใช้เลี้ยงโคนมตลอดทั้งปี เกษตรกรจึงจำเป็นต้องพึ่งพาฟางข้าวจากที่อื่นอยู่แต่ก็สามารถหาซื้อได้ทั่วไป

ฟางข้าวเป็นอาหารหยาบที่มีราคาถูกและหาได้ง่ายในท้องถิ่นแต่มีคุณค่าทางโภชนาต่ำ มีโปรตีนประมาณร้อยละ 4.1 [12] เมื่อเทียบกับหญ้าสด การ

ใช้ฟางข้าวเป็นอาหารหยาบหลักทำให้เกษตรกรต้องเสริมอาหารข้นให้โคนมปริมาณมากเพื่อให้โคนมใช้ในการผลิตน้ำนม ส่งผลให้เกษตรกรมีต้นทุนการผลิตสูง [3]

1.2 อาหารหยาบสด เกษตรกรทั้งสองกลุ่มมีการปลูกหญ้าอาหารสัตว์ ดังนี้ อ.ส.ค.ศรีธาตุ มีการปลูกหญ้าจำนวน 48 ราย หรือคิดเป็นร้อยละ 97.95 จากจำนวนตัวอย่างทั้งหมด 49 ราย เฉลี่ยมีแปลงหญ้า 7 ไร่ต่อครัวเรือน มีพื้นที่แปลงหญ้าต่อจำนวนโคนมเฉลี่ย 0.22 ไร่ต่อตัว มากกว่ากลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิ ที่มีการปลูกหญ้าจำนวน 57 รายหรือคิดเป็นร้อยละ 72.15 จากจำนวนตัวอย่างทั้งหมด 79 ราย เฉลี่ยมีแปลงหญ้า 4.27 ไร่ต่อครัวเรือน มีพื้นที่แปลงหญ้าต่อจำนวนโคนมเฉลี่ย 0.15 ไร่ต่อตัว พันธุ์หญ้าที่ใช้ปลูกของทั้งสองกลุ่มไม่แตกต่างกัน คือ พันธุ์ชูชี (Brachiaria ruziziensis), พันธุ์กินนี (Panicum maximum) พันธุ์เนเปีย (Pennisetum purpureum) และพันธุ์แพงโกล่า (Digitaria decumbens) เกษตรกรทั้งสองกลุ่มส่วนใหญ่ใช้วิธีตัดหญ้านำไปให้โคเฉพาะช่วงฤดูฝน

เกษตรกรทั้งสองกลุ่มมีพื้นที่ปลูกหญ้าจำกัดเมื่อเทียบกับจำนวนโคในฝูงสอดคล้องกับงานวิจัยของ เทวินทร์ และคณะ และสมชาย [3, 13] กล่าวว่า จำนวนพื้นที่แปลงหญ้าของเกษตรกรไม่สอดคล้องกับจำนวนสัตว์ที่เลี้ยง

2. อาหารข้น สมาชิกทั้งสองกลุ่มมีรูปแบบการจัดการอาหารข้นคล้ายกัน คือ กลุ่ม อ.ส.ค.ศรีธาตุ และกลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิมีการใช้อาหารจากสหกรณ์ทั้งหมด (อ.ส.ค.ศรีธาตุ) 41 ราย, (สหกรณ์โคนมวาริชภูมิ) 68 ราย จากสหกรณ์เป็นหลักและเสริมอาหารข้นจากที่อื่น 5, 7 ราย ใช้อาหารที่หาเอง 3, 4 ราย จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 49 และ 79 ราย

จากความสะดวกสบายของสมาชิกและการซื้อสินค้ากับทางสหกรณ์ยังเป็นการระดมยอดเพื่อคืนเป็นเงินปันผลประจำปี ด้วยเหตุนี้ทำให้เกษตรกรจำนวนมากเลือกใช้บริการจากสหกรณ์ของ

กลุ่มของตัวเอง

เหตุผลข้างต้น เกษตรกรต้องพึ่งพาวัตถุดิบอาหารชั้นจากหน่วยงานที่ส่งเสริมเพียงแหล่งเดียว ซึ่งต้นทุนวัตถุดิบอาหารชั้นนั้นเป็นปัจจัยสำคัญของที่ส่งผลต่อผลกำไรในฟาร์ม ถ้าเกษตรกรไม่สามารถหาวัตถุดิบที่ทำได้ในท้องถิ่นหรือมีราคาถูกกว่าได้ ทำให้การลดต้นทุนค่าอาหารชั้นเป็นไปได้ยาก ถ้าเกษตรกรมีแหล่งวัตถุดิบที่ไม่หลากหลาย

4.2 การจัดการด้านสุขภาพ

เกษตรกรทั้งสองกลุ่มได้รับการบริการผสมเทียมโคและรักษาสัตว์จากเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

จำนวนเจ้าหน้าที่ในแต่ละกลุ่มมีความแตกต่างกัน คือ เจ้าหน้าที่ให้บริการผสมเทียมและรักษาโรคของกลุ่มอ.ส.ค.ศรีธาตุ มีจำนวนเพียง 1 คน และเจ้าหน้าที่ของสหกรณ์โคนมวาริชภูมิร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีจำนวน 5 คน

เกษตรกรทั้งสองกลุ่มมีปัญหาสุขภาพโคนมคล้ายกัน คือ ผสมติดยาก โคไม่แสดงอาการเป็นสัปดาห์ โรคเต้านมอักเสบ (กลุ่ม อ.ส.ค.ศรีธาตุ มีปัญหาเต้านมอักเสบเรื้อรังจำนวน 14 รายหรือคิดเป็นร้อยละ 28.57 และเกษตรกรกลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิมีจำนวน 10 รายหรือคิดเป็นร้อยละ 12.65) และกลุ่มอ.ส.ค.ศรีธาตุ มีจำนวนโคตายในรอบปี จำนวน 21 ฟาร์ม คิดเป็นร้อยละ 42.85 จำนวนโคนมตายเฉลี่ย 2.47 ตัวต่อฟาร์ม และกลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิมีจำนวน 17 ฟาร์มคิดเป็นร้อยละ 21.51 จำนวนโคนมตายเฉลี่ย 2.23 ตัวต่อฟาร์ม

ถึงแม้จำนวนเจ้าหน้าที่ของกลุ่มอ.ส.ค.ศรีธาตุ เป็นข้อจำกัดของกลุ่มสมาชิกที่ทำให้สมาชิกได้รับบริการไม่ทั่วถึง แต่จำนวนโคนมตายเฉลี่ยต่อฟาร์มของทั้งสองกลุ่มก็ไม่มี ความแตกต่างกันนัก และถือเป็นข้อดี ที่ช่วยกระตุ้นให้สมาชิกต้องมีการเรียนรู้เกี่ยวกับการรักษาโรคเพิ่มเติม ในกรณีของการดูอาการ, รักษาโคที่ป่วยเบื้องต้นและช่วยเหลือซึ่งกัน ันระหว่างกลุ่มสมาชิก จากการติดต่อเจ้าหน้าที่ทาง

โทรศัพท์ในกรณีที่เจ้าหน้าที่ไม่สามารถไปให้บริการที่ฟาร์มได้

4.3 การจัดการด้านแรงงาน

จากแบบสอบถาม พบว่า เกษตรกรทั้งสองกลุ่มใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก เฉลี่ยมีแรงงาน 2.36 คนต่อฟาร์ม (อ.ส.ค.ศรีธาตุ) และ 2.03 คนต่อฟาร์ม (สหกรณ์โคนมวาริชภูมิ)

เกษตรกรทั้งสองกลุ่มที่มีบางรายที่จ้างแรงงาน คือ กลุ่ม อ.ส.ค.ศรีธาตุ มีการจ้าง 3 ฟาร์ม (มีจำนวนโคนม 70, 50 และ 48 ตัว) และกลุ่มสหกรณ์วาริชภูมิ มีการจ้าง 3 ฟาร์ม (มีจำนวนโคนม 39, 12 และ 9 ตัว)

ทั้งนี้การจ้างแรงงานของกลุ่มสหกรณ์วาริชภูมิ มี 2 ฟาร์ม (ฟาร์มที่มีจำนวนโคนม 12 และ 9 ตัว) ที่ไม่มีความสัมพันธ์กับขนาดฟาร์ม คือ เป็นฟาร์มขนาดเล็ก (มีจำนวนโคนมไม่เกิน 20 ตัว) แต่ก็ยังมีการจ้างแรงงาน เนื่องจากเกษตรกรมีกิจกรรมอื่นนอกเหนือจากงานฟาร์ม

ส่วนวิธีการรีดนมของเกษตรกรสองกลุ่มแตกต่างกัน คือ กลุ่ม อ.ส.ค.ศรีธาตุใช้เครื่องรีดนมทั้งหมด ขณะที่กลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิใช้เครื่องรีดนม 58 ราย และใช้การรีดด้วยมือจำนวน 21 ราย หรือคิดเป็นร้อยละ 73.41 และ 26.58 ตามลำดับ เนื่องจากกลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิบางรายเป็นฟาร์มขนาดเล็ก จึงไม่จำเป็นต้องใช้เครื่องรีดนม แต่เกษตรกรทั้งสองกลุ่มเกษตรกรใช้เวลาในการทำงานฟาร์มไม่แตกต่างกันแม้วิธีการรีดนมที่แตกต่างกัน คือ ใช้เวลา 5-6 ชั่วโมง เกษตรกรเริ่มกิจกรรมโคนม เวลา 5.30 - 6.00 น. โดยเริ่มจากการเตรียมอาหาร รีดนม สรงนํ้านมดิบ และทำความสะอาดคอก เสร็จเวลาประมาณ 8.00 - 8.30 น. และเริ่มงานช่วงบ่าย 14.30 เตรียมรีดนมเหมือนกับในช่วงเช้า สรงนํ้านมเสร็จเวลาประมาณ 16.30 - 17.00 น. ส่วนในฤดูฝนเกษตรกรมีช่วงเวลาในการตัดหญ้าให้โค 2 ช่วง คือ 1) หลังจากรีดนมในช่วงเช้าเวลา 9.00-10.00 น. และ 2) หลังจากรีดนมช่วงเย็น 16.30-17.30 น.

อาชีพการเลี้ยงโคนมเป็นอาชีพที่ต้องใช้แรงงานในกิจกรรมฟาร์มทั้งวันทำให้เกษตรกรรายย่อยที่ส่วนใหญ่เป็นแรงงานในครอบครัวไม่สามารถขยายขนาดฟาร์มเพิ่มขึ้นได้ เนื่องจากมีแรงงานไม่เพียงพอหรือเกษตรกรมีกิจกรรมหลากหลาย สอดคล้องกับงานวิจัยของ ไชยยันต์, เนาศิริ, เทวินทร์ และคณะ [3, 14, 15] กล่าวว่า เกษตรกรประกอบอาชีพอื่นนอกเหนือจากการเลี้ยงโคนม ส่งผลกระทบต่ออาชีพการเลี้ยงโคนมที่ต้องใช้เวลาในการจัดการมาก

4.4 การจัดบันทึก

แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ 1) จดรายละเอียดการทำฟาร์มโคนม 2) การทำบัญชีฟาร์มโคนม

1) การจดรายละเอียดการทำฟาร์มโคนม จากแบบสอบถามพบว่า เกษตรกรทั้งสองกลุ่มมากกว่าครึ่งไม่มีการจัดบันทึก คือ กลุ่ม อ.ส.ค.ศรีธาตุ จำนวน 25 ฟาร์ม คิดเป็นร้อยละ 51.02 และกลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิจำนวน 53 ฟาร์มคิดเป็นร้อยละ 67.08 ไม่จัดบันทึกรายละเอียดการทำฟาร์มโคนม

2) การทำบัญชีฟาร์มโคนม พบว่า เกษตรกรทั้งสองกลุ่มมีเกษตรกรที่ทำบัญชีฟาร์มไม่มากนัก คือ อ.ส.ค.ศรีธาตุ มีการทำบัญชีฟาร์มสม่ำเสมอ จำนวน 18 ฟาร์ม คิดเป็นร้อยละ 36.73 และกลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิทำบัญชีฟาร์มสม่ำเสมอจำนวน 22 ฟาร์ม คิดเป็นร้อยละ 27.84

ถึงแม้เกษตรกรสองกลุ่มมีการจดรายละเอียดและการทำบัญชีฟาร์มไม่มากนัก สอดคล้องกับงานวิจัยของ เทวินทร์, คงปฐม, ภาสกร [3, 4, 16] กล่าวว่า เกษตรกรเกือบครึ่งหนึ่งหรือทั้งหมดไม่มีการบันทึกข้อมูลและทำบัญชีฟาร์ม

แต่มีข้อแตกต่างของการทำบัญชีฟาร์มคือ มีเกษตรกรบางรายของกลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิทำบัญชีฟาร์มเพื่อใช้เป็นเงื่อนไขในการขอกู้เงินจากสหกรณ์โคนมวาริชภูมิ ในทางกลับกันเกษตรกรที่ไม่ได้กู้เงินจากสหกรณ์จึงไม่มีความสนใจในการทำบัญชีฟาร์ม

เงื่อนไขที่สร้างขึ้นจากทางสหกรณ์นั้น

ถือว่าเป็นเจตนาดีของสหกรณ์ที่ให้เกษตรกรมีการทำบัญชีฟาร์มเพื่อทราบถึงรายละเอียดรายรับ-รายจ่ายที่มีผลต่อกำไร-ขาดทุนของฟาร์มส่งผลถึงความยั่งยืนของสมาชิกและกลุ่มด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของ ปรียพันธ์ [17] กล่าวว่า ประโยชน์ของการจัดบันทึกทำให้ทราบถึงรายจ่ายที่ไม่จำเป็นได้

อย่างไรก็ตามการทำบัญชีฟาร์มสำคัญเพราะเป็นตัวเตือนว่าควรจะลดต้นทุนการผลิตส่วนไหนจึงจะได้กำไรสูงขึ้น เกษตรกรอาจไม่เห็นความสำคัญเพราะมีการบันทึกปริมาณการส่งน้ำแล้วที่ศูนย์รับนมแต่อาจเป็นการเข้าใจผิดเพราะปริมาณนมที่ส่งไม่ได้บ่งชี้ถึงรายจ่ายในการผลิต ในอีกมุมหนึ่งสังคมชนบทไทยไม่ใช่สังคมจัดบันทึก จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงยาก

4.5 การขนส่งน้ำนมดิบ

จากแบบสอบถาม พบว่า เกษตรกรสองกลุ่มมีวิธีการส่งน้ำนมดิบแตกต่างกัน คือ กลุ่ม อ.ส.ค.ศรีธาตุ เกษตรกรขนส่งน้ำนมดิบด้วยตนเองทั้งหมดไม่มีการจ้าง โดยใช้พาหนะคือ รถยนต์กระบะและรถอีแต่น และเกษตรกรกลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิขนส่งน้ำนมดิบด้วยตนเองทั้งหมดไม่มีการจ้าง โดยใช้พาหนะคือ ใช้รถเข็น 21 ราย ใช้รถจักรยานยนต์ 51 ราย และรถยนต์กระบะ 7 ราย

สาเหตุที่ทั้งสองกลุ่มมีวิธีการขนส่งน้ำนมแตกต่างกันเนื่องจาก

1) ระยะทางจากศูนย์รับน้ำนมดิบ ศูนย์รับน้ำนมดิบของสหกรณ์โคนมวาริชภูมิอยู่ใกล้กับที่ตั้งชุมชนฟาร์มโคนมมากกว่า ศูนย์ อ.ส.ค.ศรีธาตุ

2) ปริมาณน้ำนมของเกษตรกร กลุ่มเกษตรกร อ.ส.ค.ศรีธาตุมีขนาดฟาร์มใหญ่กว่า (อ.ส.ค.ศรีธาตุมีโคนมเฉลี่ย 32 ตัวต่อฟาร์ม ส่วนกลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิมีโคนมเฉลี่ย 19 ตัวต่อฟาร์ม) จึงทำให้ปริมาณน้ำนมของเกษตรกรต่อวันต่อฟาร์มมากกว่า ยานพาหนะที่ใช้ต้องสามารถบรรทุกถึงน้ำนมได้หลายถัง ขณะที่สมาชิกของกลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิมีผลผลิตน้ำนมต่อวันต่อฟาร์มน้อยกว่า

จึงสามารถใช้รถเข็น (สัมพันธ์กับเหตุผลข้อ 1.) หรือ บรรทุกใส่รถจักรยานยนต์ได้

ในการทำฟาร์มโคนม ที่ตั้งฟาร์มต้องมีความเหมาะสมและอยู่ใกล้กับแหล่งรับน้ำนมดิบหรือหน่วยงานที่ให้บริการด้านสุขภาพ มีผลในการลดต้นทุนค่าขนส่งของเกษตรกรและสะดวกต่อการติดต่อเจ้าหน้าที่

4.6 การใช้ประโยชน์จากมูลโค

เกษตรกรทั้งสองกลุ่มมีรูปแบบการจัดการมูลโค 3 รูปแบบคือ 1) นำมูลสัตว์ไปใส่แปลงหญ้าหรือพืชอื่นๆ 2) ขายให้กับเกษตรกรที่ปลูกอ้อย มันสำปะหลังและยางพารา ผู้ที่รับซื้อส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่ไม่ได้เลี้ยงโคนม 3) แลกกับฟางข้าวหลังจากฤดูเก็บเกี่ยว นอกจากนี้เกษตรกรให้มูลสัตว์ฟรี ถ้ามีญาติหรือคนรู้จักมาขอมูลสัตว์ปริมาณไม่มากนัก จากรูปแบบการใช้ประโยชน์จากมูลสัตว์ของเกษตรกรอาจมีรูปแบบที่แตกต่างกันในแต่ละปี ทั้งนี้กลุ่มเกษตรกร

ทั้งสองกลุ่มสามารถลดต้นทุนค่าปุ๋ยเคมีในการปลูกพืชและยังมีรายได้จากการขายมูลสัตว์ให้ฟางหรือมูลโคของเกษตรกรถือเป็นระบบการผลิตโคนมผสมผสานกับการปลูกพืช สอดคล้องกับ Chantalakhana and Sakunmun [11]

5. การรวมกลุ่มของเกษตรกร

5.1 สหกรณ์โคนม

เกษตรกรทั้งสองกลุ่มมีการจัดตั้งสหกรณ์ในสอดคล้องกับงานวิจัยของ เทวินทร์ และ คงปฐม [3, 4] กล่าวว่า ผู้เลี้ยงโคนมรายย่อยเกือบทั้งหมดรวมตัวเป็นกลุ่มหรือสหกรณ์

สหกรณ์โคนมศรีธาตุ จำกัด จัดตั้งเมื่อปี พ.ศ.2538 และ สหกรณ์โคนมวาริชภูมิ จำกัดจัดตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2535 สหกรณ์ทั้งสองกลุ่มมีวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกัน คือ 1) รวบรวมและส่งเสริมกลุ่มสมาชิกเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนม 2) รวบรวมน้ำนมดิบที่ได้จากสมาชิก 3) ระดมเงินทุนเพื่อใช้ในธุรกิจของสหกรณ์และคืนเงินปันผลกลับคืนสมาชิกเพื่อใช้ในธุรกิจของสหกรณ์และคืนเงินปันผลกลับคืนสมาชิก

4) ดำเนินธุรกิจจัดหาสินค้าและแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรอาหารสัตว์เพื่อจำหน่ายให้กับสมาชิก แต่สหกรณ์ทั้งสองกลุ่มมีโครงสร้างของหน่วยงานแตกต่างกัน คือ

สหกรณ์โคนมวาริชภูมิมีการแปรรูปนมพาสเจอร์ไรส์จำหน่ายให้กับโรงเรียนในโครงการส่งเสริมการบริโภคนมในโรงเรียนของรัฐบาลและมีการขยายตลาดอย่างต่อเนื่องตามปริมาณการเพิ่มของน้ำนมดิบทำให้ธุรกิจของสหกรณ์มีผลกำไรเพิ่มขึ้นจึงทำให้ธุรกิจเติบโตมากขึ้น ในปี พ.ศ.2553 ธุรกิจสหกรณ์โคนมวาริชภูมิ มีกำไรสุทธิ 17,460,697 บาท มีพนักงานทำหน้าที่แผนกต่างๆ จำนวน 72 คน และเริ่มมีการผลิตนมยูเอชทีจำหน่าย

ในขณะที่กลุ่มสหกรณ์โคนมศรีธาตุรับน้ำนมดิบจากสมาชิกเพื่อจำหน่ายให้กับ อ.ส.ค.แห่งประเทศไทย ทำให้ผลประโยชน์ของสหกรณ์ศรีธาตุในปีเดียวกันมีผลกำไรสุทธิ 2,023,074 บาท มีจำนวนพนักงานทั้งหมด จำนวน 5 คน

เมื่อเทียบเรื่องผลประโยชน์ ขนาดธุรกิจ สหกรณ์โคนมวาริชภูมิ มีผลกำไรสูงกว่า และมีประสบการณ์ในการเรียนรู้บริหารจัดการด้านการตลาดและนำไปสู่การพึ่งตนเองได้มากกว่ากลุ่ม อ.ส.ค.ศรีธาตุ ในด้านเงินปันผลประจำปีที่จ่ายให้กับเกษตรกรมีความแตกต่างกัน คือ

จำนวนเงินปันผลจากสหกรณ์โคนมศรีธาตุมีจำนวนมากหรือน้อยคิดจากจำนวนหุ้นและค่าอาหารของเกษตรกรที่ใช้ไปในปีนั้น แต่จำนวนเงินปันผลจากสหกรณ์โคนมวาริชภูมิคิดจากปริมาณน้ำนมที่ส่งให้สหกรณ์ต่อปีเป็นหลัก

จากแบบสอบถาม พบว่ากลุ่มเกษตรกรสมาชิกสหกรณ์โคนมศรีธาตุ ได้รับเงินปันผลเฉลี่ย 8,632.65 บาทต่อฟาร์มและเกษตรกรกลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิได้รับเงินปันผลเฉลี่ย 36,997 บาทต่อฟาร์ม

เห็นได้ว่าผลตอบแทนจากเงินปันผลประจำปีของสหกรณ์โคนมวาริชภูมิดึงดูดเกษตรกร

ให้มีการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและเพิ่มจำนวนสมาชิกผู้เลี้ยงรายใหม่มากกว่าสหกรณ์โคนมศรีธาตุ

5.2 การประชุม

สมาชิกทั้งสองกลุ่มส่วนใหญ่เข้าร่วมประชุมใหญ่สามัญประจำปี แต่ทางสหกรณ์โคนมศรีธาตุมีการประชุมสมาชิกเกษตรกรประจำเดือนอย่างน้อย เดือนละ 1 ครั้ง ซึ่งเป็นเงื่อนไขส่วนหนึ่งของคะแนนน้ำนมดิบให้กับเกษตรกรที่เข้าร่วมประชุม เกษตรกรส่วนใหญ่จึงให้ความร่วมมือกับการประชุมที่จัดขึ้น ต่างกับสหกรณ์โคนมวาริชภูมิที่มีการประชุมประจำเดือนเพียงกรรมการบริหารสหกรณ์

ทั้งนี้การประชุมประจำเดือนของกลุ่ม อ.ส.ค.ศรีธาตุ มีส่วนให้เกษตรกรได้รับการกระตุ้นในได้รับความรู้เพิ่มเติม แต่ในเรื่องการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นในที่ประชุมของเกษตรกรของกลุ่ม อ.ส.ค.ศรีธาตุ มีไม่มากนัก จากแบบสอบถามพบว่า เกษตรกรมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ 4 ราย, มีส่วนร่วมบางครั้งบางคราว 24 ราย และไม่มีส่วนร่วม 21 ราย คิดเป็นร้อยละ 8.16, 48.97 และ 42.85 ตามลำดับ

จากแบบสอบถามและการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า ถึงแม้จะมีการจัดการประชุมสมาชิกอย่างเป็นทางการสม่ำเสมอแต่ก็ไม่ได้หมายความว่าสมาชิกได้เรียนรู้และมีส่วนร่วมในที่ประชุมเสมอไป

จากการสอบถามและการสังเกตของเกี่ยวกับบริเวณศูนย์รับน้ำนมดิบของทั้งสองกลุ่ม พบว่า ศูนย์รับน้ำนมดิบของ อ.ส.ค.ศรีธาตุ มีบริเวณกว้างขวางกว่าสถานที่รับน้ำนมดิบของสหกรณ์โคนมวาริชภูมิ และมีพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการพูดคุยแลกเปลี่ยนหรือทานอาหารร่วมกันในระหว่างการรอส่งน้ำนมดิบและหลังจากส่งน้ำนมดิบไปแล้ว ทำให้มีการสร้างปฏิสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิก ในขณะที่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเกษตรกรของกลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิมีการแลกเปลี่ยนกันภายในหมู่บ้านเนื่องจากฟาร์มของกลุ่มสหกรณ์วาริชภูมิตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียงกัน

สรุปและวิจารณ์ผล

การวิจัยครั้งนี้ทำให้เห็นว่าเกษตรกรสองกลุ่มมีสิ่งแตกต่างกัน และสิ่งที่คล้ายกัน ได้สรุปไว้ดังตารางที่ 1 และ 2

ตารางที่ 1 ความแตกต่างของระบบการผลิตโคนมของกลุ่มอ.ส.ค.ศรีธาตุและกลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิ

กลุ่ม อ.ส.ค.ศรีธาตุ	กลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิ
ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ไร่	ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ปลูกข้าว
สมาชิกมีพื้นที่ถือครองเฉลี่ยมากกว่า	สมาชิกมีพื้นที่ถือครองเฉลี่ยต่ำกว่า
มีกิจกรรมโคนมเป็นหลัก	มีกิจกรรมที่หลากหลายกว่า
เป็นฟาร์มขนาดกลาง	เป็นฟาร์มขนาดเล็ก
ใช้เครื่องรีดนมโคทั้งหมด	ร้อยละ 27 ใช้มือรีดนมโค
หมอมีจำนวนจำกัด	หมอมีจำนวนมากกว่า
อยู่ภายใต้หน่วยงานของรัฐวิสาหกิจ	มีการจัดการบริหารงานกันเองภายในกลุ่ม
จำหน่ายน้ำนมดิบให้ อ.ส.ค.	มีการแปรรูปเป็นนมพาสเจอร์ไรส์ขายตามโรงเรียน
กลุ่มมีกำไรน้อยกว่า	กลุ่มมีกำไรมากกว่า
เงินปันผลคิดจากค่าอาหารและหุ้นเป็นหลัก	เงินปันผลคิดจากปริมาณน้ำนมต่อปีเป็นหลัก
สมาชิกมีการประชุมประจำเดือน	สมาชิกไม่มีการประชุมประจำเดือน
แหล่งรับน้ำนมดิบอยู่ไกลกว่า	แหล่งรับน้ำนมดิบอยู่ใกล้กว่า

ความแตกต่างกันในด้านสภาพพื้นที่เสี่ยงการใช้พื้นที่ การกระจายของฟาร์มในพื้นที่ มีผลทำให้โครงสร้างขององค์กรและกิจกรรมของกลุ่มเกษตรกรมีความแตกต่างกัน ในส่วนของการจัดการฟาร์มเกษตรกรทั้งสองกลุ่มมีการจัดการที่แตกต่างกันเพียงเล็กน้อยโดยเฉพาะเรื่องจัดการด้านอาหารที่เกษตรกรส่วนใหญ่ใช้อาหารข้นจากสหรณและฟางข้าวเป็นหลัก ฟางข้าวเป็นอาหารหยาบที่มีคุณค่าทางโภชนาต่ำทำให้

ต้องเสริมอาหารข้นในปริมาณสูง ดังนั้นการลดต้นทุนค่าอาหารเป็นไปได้ยาก ซึ่งต้นทุนค่าอาหารเป็นปัจจัยสำคัญของที่ส่งผลต่อผลกำไรในฟาร์ม อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่ากลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองสูงกว่าถึงแม้ไม่ได้อยู่ภายใต้การสนับสนุนจากหน่วยงานใดโดยตรง ดังนั้นความเข้มแข็งของกลุ่มนั้นไม่ได้มาจากการส่งเสริมของหน่วยงานภายนอกเสมอไป

ตารางที่ 2 ความคล้ายกันของระบบการผลิตของกลุ่มอ.ส.ค.ศรีธาตุและกลุ่มสหกรณ์โคนมวาริชภูมิ

ความคล้ายกันของทั้งสองกลุ่ม
เลี้ยงโคนมผสมผสานร่วมกับการปลูกพืช
ใช้อาหารข้นจากสหรณเป็นหลัก
ใช้ฟางเลี้ยงโคนมเป็นอาหารหยาบหลัก
มีหญ้าสดเฉพาะช่วงฤดูฝน
กิจกรรมฟาร์มใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก
ส่วนใหญ่ไม่มีการจดบันทึก
สมาชิกรับการบริการรักษาโรคและผสมเทียมโคนมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ข้อเสนอแนะ

ความเข้มแข็งของกลุ่มเป็นสิ่งที่สามารถสร้างได้จากกลุ่ม/องค์กรเอง ดังนั้นหน่วยงานที่สนับสนุนควรให้ความสำคัญและมีบทบาทในการเข้าไปเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมกับกลุ่ม/องค์กรให้มีการเรียนรู้ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ตัดสินใจเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กลุ่มผู้เลี้ยงโคนมที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนในอนาคตได้

กิจกรรมประกาศ

ขอขอบคุณองค์การส่งเสริมกิจการโคนมศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, สหกรณ์โคนมวาริชภูมิ จำกัด และเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนมในพื้นที่ทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลและอำนวยความสะดวกกับผู้วิจัย

เอกสารอ้างอิง

1. Benchaphun Ekasingh, Kuson Tohong-ngam, Boonserm Cheva-isarakul, Boonlom Cheva -isarakul and Somkid Promma. 1997. Socio-economic conditions and production systems of dairy farmers in the North. Thailand Research Fund Chiang Mai University. Thai.
2. Information on number of livestock. Information Technology Center, Department of Livestock Development [Online] 2009 [Retrieved on 10 December 2009] from http://www.dld.go.th/ict/th/index.php?option=com_content&view=category&id=74:2009-11-01-07-43-07&Itemid=60&layout=default. Thai.

3. Tawin Wongpalub, Pitcharut Sanchaisuriya, Weera Pakuthai, Pronchai Lowilai, Chalong Wachirapakorn and Pisanu Vichiansan. 1992. Study on sustainability of small holders' dairy farming in Northeast region. Research report, Faculty of Agriculture, Khon Kaen University. Thai.
4. Kongpatom Karnjanasirm. 1995. Impact evaluation on ongoing dairy promotion project at Nakhon Pathom Province. Master of Science Thesis, Kasetsart University. Thai.
5. Jarun Jantalakana. 1995. Development of Dairy cattles husbandry and milk products in Thailand: Approach for future research and development. Bangkok. Thailand Research Fund. Thai.
6. Chalong Wachirapakorn. 1998. Dairy cow feed management. Paper in agriculturist training. Faculty of Agriculture, Khon Kaen University.
7. Piboon Jiamanukulkit, Ruechai Wora-aporn, Tossapon Maisuwan and Tanoot Eiam-Aram. 2002. The impact of World Trade Organization commitment to Thai dairy farmers. Thailand Research Fund (TRF). Thai.
8. Suchint Simarak. 1985. Dairy farming in Northeast. Research report, farming system research project, Khon Kaen University. Thai.
9. Suchint Simarak and Sukasinee Subhadhira. 1987. Rapid rural appraisal manual. Khon Kaen: Farming System Research Project. Thai.
10. Narong Polwong Sutian Namwong, Sudarat Sakunkhu, Chatkarn Darumart, Chaweng Sarnklong, Skorn Koonawootrittriron, Pakwan Sarnklong, Kankarn Somboon, Wuttipong Hamvong. 1999. Study of Sakonnakhon dairy cooperative management system. Sakon Nakhon agricultrual research and training Center Rajamangala. Thai.
11. Chantalakhana and Sakunmun. 2002. Sustainable smallholder animal systems in the tropics. Bangkok : Kasetsart University Press.
12. Suvichai Rojanasathien. 2010. Dairy Farmers Manual. The agricultural co-operative federation of Thailand. Bangkok. Thai.
13. Somchai Chanpongsang. 1998. Dairy farming, Bangkok. Chulalongkorn University. Thai.
14. Chaiyan Worakul. 1979. Survey of dairy cattle raising problems of Chiang Mai Dairy cooperative members, Chiang Mai province. Master of Science Thesis, Kasetsart University. Thai.
15. Naosiri Indrmongkol 1984. An Economic Analysis of artificial insemination in dairy cattle of livestock department, Saraburi Province. Master of Science Thesis, Kasetsart University. Thai.

16. Passakorn Nuntapanich. 2009. Evaluation of sustainability in dairy cattle production systems of small holder in Sisaket Province. Doctor of Philosophy in Systems Agriculture, Faculty of Agriculture, Khon Kaen University. Thai.
17. Preeyapan Udomprasert. 1990. Importance and approach of recording in dairy farm. Dairy Cattles Journal. Thai.